

MÜSTAKİL TOPLU KONUTTA FARKLI SOSYO-EKONOMİK DÜZEYE BAĞLI OLARAK KAZANDIRILAN CEPHE KİMLİKLERİ

Neşe Akar* Aysu BAŞKAYA**

*Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Mimarlık Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi

**Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
akarnese@yahoo.com

Mimari anlamda toplu konutta karşılaşılan tekrar-monotonluk ve monotonluğa karşı çeşitlilik ihtiyacı, mimari çevrede çeşitlilik-insan ihtiyacı ilişkisi, estetik ihtiyaç olarak çeşitlilik, çevrenin görsel olarak algılanmasında etken olan faktörler müstakil konut kullanıcılarını farklı malzeme arayışına itmiştir. Farklı malzeme kullanımları ile tasarlanan müstakil konut cepheleri bu anlamda kullanıcılarının vitrini niteliğindedir. Bu çalışmada; Ankara kent ucunda yer alan farklı müstakil konut örneklerinde konuta kullanıcıları tarafından kazandırılan kimlik konu edilecektir. Çalışmada amaç; müstakil konutun birbirini taklit eden kimliksiz (kullanıcı kimliğini öne çıkarmayan) tavrına tepki olarak, bazen mekansal gereklilikten, bazen teknik sorunlardan (ısı, nem, ses yalıtımı vb.) bazen de estetik amaçlı farklı cephe malzemeleriyle dış mekan düzenlemelerinde ortaya konan kimliklendirme tavrını görüntülemektir. Bu tavır kullanıcıların ekonomik düzeyleri ve kişisel tercihlerine bağlı olarak çeşitlenebilmekte, konuta kazandırılan kimlik, malzeme ve teknoloji ölçeğinde farklılıklar gösterebilmektedir. Çalışmada savunulan; gelir düzeninin artması durumunda, kullanıcının konutunu tanınamaz hale getirdiği yönündedir ki bu durum kimliksizliğin diğer bir tanımı olan özgünün tanınamaması halidir.

'KİMLİK' KAVRAMI

Genel olarak kimliğin tanımı, sınırlaması güç soyut bir kavram olarak önemini göstermektedir. Sözlük anlamı çok çeşitli olmasına rağmen, Rapaport [1] iki farklı şekilde kimliği tarif eder; farklılaşan durumlara rağmen bir şeyin değişmez hali; ve diğeri değişen bir şey olma halidir. Kimliğin değişken olma olasılığı düşünülürse, ikinci tarif bu çalışmada anlatılmak istenene daha çok uyuyor gibidir.

Modern uygarlık ile egzotik toplumların karşılaştırmasını değerlendiren Levi Strauss, hiçbir toplumda tözsel (kök, asıl) bir kimlik olmadığını, her toplumun bu kimliği birtakım parçalara, öğelere böldüğünü ve bunların sentezinin kültürün sorunu olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kimlik, bir vitruel yuvadır, gerçek mevcudiyeti yoktur, kimliğin mevcudiyeti teoriktir [2].

Kimlik duygusu, belirli bir etnik grubun, kendi farklılığını inşa etmek üzere kendisi için bir referans kaynağı olacak kollektif bir geçmiş yaratma çabalarıyla ilgilidir [2]. Dolayısıyla bu geçmiş bir miras olarak çok çeşitli şeylerle doldurulabilir ve geçmişin öğelerinin algılanması ve temsili, kimlik taleplerine göre şekillendirilebilir. Kimlik sorununa çağımıza ait bir olgu olarak bakmak, geleneksel, küçük toplumların kimliği olmadığı anlamına gelmez, tam tersi bu topluluklar durağan ve kapalı oldukları için kimlik sıkıntıları olmamıştır. Gelişen, sürekli iletişim içinde olan toplum ve bireylerde kimlik sorunu doğmaktadır. Birey ve toplumların kimliğini oluşturan, onların ürettikleridir. İnsan, ürettiği şeylere kendinden bir şeyler katar ve onu kendine ait kılan da bu olur. Üretim sözcüğü teknoloji için de geçerlidir, kendi teknolojisini oluşturmayan bir toplum, kimliğini oluşturamamış demektir. Günümüz insanı teknoloji girdisi birlikteliğinde kimlik arayışını devamlı olarak sürdürmektedir.

TOPLU KONUT VE KİMLİK

Toplum ve bireylerin kimliğini dilleri, davranış biçimleri, kıyafetleri, alışkanlıkları, mimarileri vs ile ifade etmek mümkündür. Kimlik gibi soyut bir kavramın toplu konut tipolojisiyle bağı kurmak için kimliği oluşturan birtakım yan girdilerin öneminden de söz etmek gerekmektedir.

Konut endüstrisinde son yüz yılda her geçen gün bir yenisi sunulan malzemeleri endüstriyel yöntemler ve teknoloji, enerji krizi, hava kirliliği, küresel ısınma ve bağı olarak tasarım sürecindeki farklı yaklaşımlar, mimarlık-mühendislik mesleğinin gün geçtikçe sorumluluğu artmaktadır. Bina tasarımı ve yapım endüstrisinde rol alan mimar, mühendis, yüklenici, yapı malzemesi üreticileri, bina sahipleri, yöneticiler ve şartname yazarları gibi kişilerin gerçekte ana hedefi bir projeyi zamanında, doğru –ekonomik ve kaliteli biçimde tamamlamak olmalıdır. Bitmiş bir yapının kullanıldığı süre boyunca ilk günkü performansını sürdürebilmesi de önemlidir. Bu nedenle, projenin tasarım ve yapım maliyeti kadar, bakım ve onarım maliyeti de en aza inecek şekilde, dünya ve ulusal malzeme kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

Yapı malzemesi sanayi ülkemiz sanayinin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Öte yandan bir tasarımın gerçekleştirilmesinde malzeme maliyetinin inşaatın toplam maliyetinin büyük bir yüzdesini oluşturduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda projenin ilk ve dönemdeki maliyetinde etkili olan malzeme ve elemanların üretim, uygulama kullanımlarındaki özellik ve davranışlarının bilinmesi ve alternatif malzemeler arasından en uygun ve ekonomik olanın seçilmesi önem kazanır. Her geçen gün bir yenisi piyasaya sürülen yapı malzemesi, ürünü ve elemanları hakkında doğru, yeterli, zamanında ve belli bir düzende bilgi elde edilmesindeki zorluk bu seçimin yapılabilmesinde önemli bir engeldir.

Geleneksel toplumlarda yüzyıllar içinde oluşmuş kültürel ideolojiler birlikteliğinde şekillenen konut anlayış ve kullanımının, çağımızda yeni bir ideoloji ve yeni teknolojiler beraberinde kullanımı toplu konutta kimlik sorununu gündeme getirmiştir. Toplumlara özgü tekrar eden konut plan tipleri ve malzemelerine rağmen geleneksel konutlarda bu düzenin sıradanlık, tek düzelik olarak nitelendirilmemesinin, genel beğeni düzeyine hitap etmesinin nedenlerinden biri de kuşkusuz birlik içinde çokluktan kaynaklanan yaratıcı zenginliktir. Bir temel kabul çerçevesinde yaşamın getirisi birlikteliğinde, bir takım farklılıklarla tekrarlanan her plan şemasında, bütünü bozmadan kullanıcının katmış olduğu çeşitlilik konut kimliğinin oluşumunu sağlamıştır.

Geleneksel kültürlerde yaşamın gereklilikleri ile oluşmuş grup kimliği baskındır, kişilere özgü bir kimlik arayışı söz konusu değildir. Buna göre kimlik dışarıdan bakıldığında negatif veya pozitif olarak algılanabilir [3]. Birbirinin aynısı birimlerin tekrarı ile oluşmuş günümüz toplu konut yerleşimleri, şema niteliğinde kalmıştır ve negatif kimliğe sahiptirler. Bugüne kadar yapılmış pek çok toplu konut çözümlerinde işlevsellik, faydacılık ön planda tutulmuş, bireyin fiziksel ihtiyaçlarını karşılaması esas alınmıştır. Modern öğretiyi savunan tasarımcılara göre, işlevin ana öge olduğu konut çözümlerinde teknoloji faydaları ile gelenekselden farklı, yaratıcı çözümlere ulaşmak mümkündür. Bu çözümlerde kültürel süreklilik yoktur, çünkü işlev ve teknoloji toplu konutu biçimlendirmektedir. Tasarımcıları tarafından özellikle tipleştirilen, prefabrike modüller ile çoğaltılabilen toplu konut projeleri, modern kuramlara göre oluşan biçimleriyle bireyin ruhsal (manevi) ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Geleneksel konutta kültürel sürekliliği nesnelere yükledikleri soyut anlamlarla devam ettiren birey için modern toplu konut örnekleri aynı şeyi ifade etmemiştir. Gelenekselde, kültürün ve kullanıcı isteklerinin birlikte yoğrularak yapılanmış çevrenin şekillendiği göz önüne alınırsa, toplu konutta tasarımcının içgüdü ve keyfi istekleri doğrultusunda ortaya koyduğu, bir toplumun yada bireylerinin değil, ancak mimarın kendi kimliğini görmek mümkün olacaktır.

Raport'a göre çağdaş Batı kültüründe kişisel kimlik daha ön plandadır ve bu anlamda konut, kişinin kendini sembolize ettiği bir elemandır [3]. Bir mimarın kendi istekleri doğrultusunda da olsa, kişi bu toplu sunumda kendini ön plana çıkartarak bir takım küçük ipuçlarında kendi kimliğini gösterme şansına sahip olabilmektedir. Çağdaş konut kullanıcıları konutlarını, tasarımcı tarafından göz ardı edilmiş veya zaman içerisinde farklılaşan ihtiyaçları doğrultusunda revize ederler [4] [5] [6]. Bu revizyonları yaparken aynı zamanda yaşadıkları mekanı kişiselleştirme adına ona kendi kimliklerini

yansıtmaya çalışırlar [7] [8] [9] [10]. Fakat toplu konutta kişinin, başkası tarafından tasarlanmış bir grup içindeki sıradanlıktan bireysel olarak kendini göstermesi ile gelenekseldeki grup kimliğinin kendisini var etmesi arasında farklılıklar vardır.

İnsanoğlu ürettiği her nesneye ister geleneksel, ister teknolojik olsun, kültürel bir anlam yüklemektedir. Modern toplu konutta da görülmesi istenen bu toplumsal değerler olmuştur. Oysa Modernizm, kültürel sürekliliği reddederek, toplu konut uygulamalarında toplum ve bireyin kimliğini yadsımıştır. Fakat her ne kadar, yaratmak istediği evrensellelikle birey veya gruplar arasındaki farklılıkları silmeye çalışan Modernizmin kimliği yadsıdığı, geçmişini hatırlatan her türlü bağı kopartma gayreti içinde olduğu söylene de 'kimlik' modern bir kavramdır. Modern kendi kimliğini genellikle, geleneksel olandan farklılaştırarak yapar ve kimlik her zaman farklılıkların olduğu yerde şekillenir.

SOSYO-EKONOMİK DURUM VE TOPLU KONUT

Modern çağla beraber konutta değişim, birden çok nedene dayanmaktadır. Öncelikle endüstrileşen kentlerdeki yoğun konut ihtiyacı kitlesel üretime dayalı toplu konut çözümlerine dayanmıştır. Türkiye'de toplu konut uzun yıllar devlet tarafından organize edilmesi gereken bir yapı bütünü olarak görülmemiştir. Batının kamu destekli organizasyonları ile şekillenen toplu konut kimliği, ülkemizde uzun yıllar; özel kesim, kamu kesimi ve kooperatifler yoluyla yürütülmüş, merkezi bir kontrol mekanizması işlemediğinden özel kesimde ve kamu kesiminde birbirinden bağımsız uygulamalar ile farklı toplu konut çözümleri ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de özellikle 80 sonrası artan toplu konut olgusu özel girişimcilerin bu işe el atmasıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. Özel girişimciler, gelir seviyesi orta, orta-üst ve eğitim seviyesi yüksek olan sosyo-ekonomik seviyeye sahip aileler için yeni konut siteleri oluşturmaya başlamıştır. Böylece kullanıcıların konut ve yaşam çevresinin niteliğine ilişkin arayışlar doğrultusunda kent içi konut alanlarından kent ucu bölgelere doğru yer değiştirme süreci başlamıştır.

Teknolojik gelişimden toplu konut gibi seri üretim isteyen bir konuda üretim hızı, süreç ve simgesel mimari dil olarak faydalanmasını bilen batıya göre, ülkemizde toplu konut üretiminde teknoloji, malzeme kullanımı olması gereken noktada olmadığı gibi, konut kimliği ile ilişkisi üzerinde de yeterince durulamamıştır. Toplu konut fiziksel olarak, kullanıcı ve çevreye hizmet ettiği kadar bireyin ve toplumun manevi ihtiyaçlarını karşılayacak anlamda olmalıdır. Çünkü, toplu konut bireysel ve kolektif kimliğini ifade edilebileceği en uygun topolojilerden biridir.

Toplu konut alanlarının tasarımında insan faktörü sadece fiziksel-mekansal gereksinimler bağlamında ele alınmayıp sosyo-psikolojik gereksinimler açısından da düşünülmeli, bireylere konut sağlarken, onun kentsel yaşam içindeki yeri, statüsü göz önüne alınarak kişinin istediğinde çevresiyle sosyal etkileşim kurulabileceği istendiğinde ise yalnız kalabileceği düzenlemelere gidilmelidir. Bu düzenlemeler yerleşmede çevre ölçeğinden başlayarak açık alan ve ortak sosyo-kültürel tesislerin sağlanmasına, konutların bir araya getirilişi ve konutun iç mekansal organizasyonuna kadar çeşitli düzenlemeler birlikteliğinde tasarlanmalı ve gerçekleştirilmelidir.

ANKARA'DA 'TOPLU KONUT' OLGUSU VE ÇALIŞILAN ÖRNEKLER

Ankara, konut politikalarının ilk uygulama alanı olarak büyük bir öneme sahiptir. Devlet eliyle ilk kooperatifleşme deneyimi 1934 yılında Ankara'da gerçekleşmiştir. İlk yıllarda gerçekleşen kent içi toplu konut uygulamaları sonrasında (Bahçelievler, Saraçoğlu mahallesi, Yenimahalle yerleşim, v.b.) Kentte dar ve orta gelir grubu için belediyeler birlikteliğinde inşa edilen konut uygulamaları da bu alanda rol oynamıştır. Genel olarak kentte konut üretimi, farklı dönemlerin sosyo-ekonomik yapısına göre değişen politikalara göre farklılık göstermiştir. Ankara Belediyesi 1979 yılında konut ve barınma sorununa yeni bir yaklaşım getirme amacıyla Ankara-İstanbul yolu üstünde, yaklaşık 11000 dönümlük bir alanın kamulaştırılması kararı alarak Batıkent toplu yerleşim sürecini başlatmıştır. Bu yeni

yerleşim alanında yaşayanlar genelde alt, alt-orta gelir grubuna hitap eden, tek eşin çalıştığı ve memur ailelerin çoğunlukta olduğu kullanıcılardan oluşmaktadır. Bu göstergeler Batıkent'in 'rant' getirici olma özelliğini büyük çapta yitirmesine neden olmuştur. Böylece yeni rant sağlanabilecek yeni alan arayışlarına gidilmiştir. Yeni arayışlar yine Ankara'nın batısına bu kez Eskişehir yolu üzerine kaymıştır. Yeni yerleşim arayışlarının bu yöne kaymasında Eskişehir yolu üzerinde yer alan TPAO, Bakanlıklar, Bankaların Genel Müdürlükleri, Kamu Kuruluşları, Üniversiteler (ODTÜ, Bilkent, v.b.) önemli ölçüde prestij sağlayarak etkili olmuştur. Bazı büyük inşaat şirketlerinin satın aldıkları araziler de imar planı kapsamına alınınca, bu alanlarda konut yapımına başlanmış ve prestijli her türlü sosyal imkanın sunulduğu, diğer toplu yerleşim alanlarına göre daha yüksek yaşam standardı sunan yeni yerleşimler böylece uygulanmaya başlamıştır.

Değişik nitelikteki konutların kentsel mekanda farklı yerlerde üretilmesiyle toplumsal yapıdaki ayrışmaya paralel olarak çeşitli grupların konut alanları mekansal olarak da farklılaşmıştır. Üst gelir gruplarının yoğunlaştığı Bilkent Çamlık Konutları, Hacettepe Beysukent, Ümitköy ve Çayyolu konutları, gibi örneklerin ortaya çıkması ise, bu grupların bir arada oturma tercihleri ve bu semtlerdeki konutlara diğer gruplardan daha yüksek fiyat ödemelerinin sonucudur. Yükselen talep ve arsa fiyatları nedeniyle bu semtlerde konut arz fiyatı artacak, diğer gelir gruplarının talep fiyatı bu fiyat düzeyine erişemeyecektir. Sonuç olarak bugün Ankara'nın batı ucunda yer alan Ankara-Eskişehir yolu üzerindeki yerleşimler, Batıkent örneklerinden çok farklı özellikler taşımakta, yaşayanların gelir düzeylerini yansıtmaktadır.

1980'lerden itibaren söz konusu aks üzerinde toplu konut üretiminde belirgin iki modelin uygulandığı görülmektedir. Bu modellerden birisi yapı kooperatifleri, diğeri ise konut yapım şirketleri tarafından yapılan üretimlerdir [11]. Büyük konut yapım şirketlerinin ortaya koydukları toplu konut projeleri gerek mekansal ve gerekse de yapısal olarak belirli bir standardın üstündedir ve kullanıcılarına neredeyse iç ve dış da revizyona imkan tanımaksızın teslim edilmektedir. Buna karşın küçük firmalar eliyle yapılmış toplu konut örnekleri, kullanıcı revizyonuna bir noktaya kadar fırsat tanıyabilmektedir. Aşağıdaki örneklerde de görülmeyeceği üzere bu fırsatlar kimi zaman toplu konutun kimliksiz görüntüsünün de üstüne çıkarak, tanınamayan "kişisiz" durumlar haline gelebilmektedir.

Aşağıdaki çalışmada kent ucunda yer alan farklı müstakil toplu konut örnekleri ele alınarak, kullanıcısının iç mekan beklentileri ile ilişkili olarak veya teknik sorunları giderme amaçlı, bazen de tamamen estetik endişelerle dış cephe ölçüğünde konutuna kazandırmaya çalıştığı kimlik tartışılacaktır. Çalışmaya konu edilen bu örnekler; kentlinin belli kriterlerle tercih ederek geldiği ve zaman içerisinde kendi ihtiyaçları doğrultusunda gelir düzeyleri ölçüsünde şekillendirerek kullandığı yerleşimlerdir.

DEĞİŞMEMİŞ

DEĞİŞMİŞ

Aydınlar Sitesi, Gölbaşı-İncek, Ankara

DEĞİŞMEMİŞ

DEĞİŞMİŞ

Planlamacılar Sitesi Beysukent, Ankara

DEĞİŞMEMİŞ

DEĞİŞMİŞ

Atakent Sitesi Çayyolu, Ankara

DEĞİŞMEMİŞ

DEĞİŞMİŞ

Seçkinler Sitesi Çayyolu, Ankara

		
Beril Sitesi, Ümitköy Ankara		
		
Yükselen Sitesi, Eryaman III. Etap, Ankara		
		
Emlak Bankası Konutları-Elvankent, Ankara		

DEĞERLENDİRME

Toplu konut alanlarının tasarımında, insan faktörü sadece fiziksel-mekansal gereksinimler bağlamında ele alınmayıp sosyo-psikolojik gereksinimler açısından da düşünülmeli, bireylere konut sağlarken, onun kentsel yaşam içindeki yeri, statüsü göz önüne alınarak kişinin istediğinde çevresiyle sosyal etkileşim kurulabileceği, istendiğinde ise yalnız kalabileceği düzenlemelere gidebilme şansı tanınmalıdır. Çünkü, toplu konut bireysel ve kolektif kimliğin ifade edilebileceği en uygun tipolojilerden biridir.

Günümüz insanının toplumsal değerlerini yansıtan müstakil toplu konut uygulamaları, monoton tekrarlarla kullanıcı kimliğini yansıtmaya şansını oldukça kısıtlamaktadır. Örneklerle de gösterilmeye çalışıldığı üzere, küçük firmalar eliyle inşa edilen toplu konut çözümlerinde, bireyler kimliklerini nesnelere yükledikleri biçimlerle bir şekilde ifade etmeye çalışmaktadır. Günümüz farklı malzeme-teknoloji imkanlarından faydalanıp, kullanıcının barındığı konutta, sunulan örneği yorumlayarak kendi

kimliğini ifade etmesi mümkündür. Fakat bu söylemlerin ifadesinde kullanıcı yorumlarının bir tasarımcı birlikteliğinde kontrolü mümkün kılınmalı, ekonomik gücün yorumlara sınırsız ve uyumsuz etkileri kontrol edilmeye çalışılmalıdır. Böylece kendi çevresiyle uyumlu ve kente aykırı olmayan, kentin kimliğine kendi kimliğinden bir şeyler katan ve kent kimliğine de hizmet eden kısaca; kent-konut etkileşimi ile kimliğini bulan örnekler ortaya çıkacaktır.

KAYNAKLAR

- (1) Rapaport, A. Identity and Environment: A Cross-cultural Perspective, in Duncan, J. S. (ed.), Housing and Identity: Cross-cultural Perspective, Croom Helm, London, 1981: 10.
- (2) Bilgin, İ. Modernizmin Şehirdeki İzleri, Defter, 1995, Sayı.23: 63, 78.
- (3) Rapaport, A. Identity and Environment: A Cross-cultural Perspective, in Duncan, J. S. (ed.), Housing and Identity: Cross-cultural Perspective, Croom Helm, London, 1981: 12, 13.
- (4) Haumont, N. ve Segaud, M. (eds.) Familles, modes de vie et habitat, L'Harmattan, Paris, 1989.
- (5) Tosi, A., Italy, van Vliet, W. (ed.) International handbook of housing policies and practices, Greenwood Press, New York, 195-220, 1990.
- (6) Tosi, A. Abitanti Le nuove strategie dell'azione abitativa, Il Mulino, Bologna, 1994.
- (7) Appleyard, D. Home, Architectural Association Quarterly, Cilt 2, 4-20, 1979.
- (8) Rapaport, A. Cross-cultural aspects of environmental design, in Altman, I.-Rapaport, A. Ve Wohwill, J.F. (eds.), Environment and culture, Plenum, New York, 7-46, 1980.
- (9) Brown, B. B. ve Werner, C. M. Social cohesiveness, territoriality and holiday decorations: The influence of cul-de-sac. Environment and Behavior, 17, 539-565, 1985.
- (10) Lawrence, R.J. Housing, dwellings and homes, John Wiley & Sons, Chichester, 1987.
- (11) Tekeli İ., Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Tahran Kitabevi, Ankara, 1982.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada görsel dökümanlarını kullanmamıza izin veren yüksek lisans öğrencileri Burcu Ayözcan Atalar, Meral Özdemir, Ayşe Demet Yıldız, Tolga Yıldız, Hayriye Özokutan, Makbule Ersoy'a teşekkür ederiz.